

ДІЯЛЬНІСТЬ РАДИ МІНІСТРІВ ГЕТЬМАНАТУ ПО ЗАБЕЗПЕЧЕННЮ УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРЕСІВ У КРИМУ (ТРАВЕНЬ – ГРУДЕНЬ 1918 р.)

Діденко І. А.

Від самого початку формування Ради Міністрів Української Держави одним з пріоритетів її зовнішньо-політичної діяльності була проблема відносин з Кримом. Це питання було ускладнене позицією німецького військового командування і вищого керівництва Німеччини, які бачили свій інтерес у перетворенні Кримського півострова в колонію кайзерівської імперії. В свою чергу гетьманський уряд волів приєднати Крим до України. Крім того, представники кримської влади мали свої політичні орієнтації, що розходилися з позицією Ради Міністрів Української Держави. Геополітичні уподобання кримських кіл та місцевих мешканців з питання приєднання до України також розділилися.

Вивчаючи проблему взаємовідносин Ради Міністрів Української Держави з представниками Четверного союзу, кримською владою та місцевим населенням, автор статті ставить наступні дослідницькі завдання:

- проаналізувати реакцію німецького військового командування, поведінку кримського крайового уряду та намагання Ради Міністрів Гетьманату приєднати Крим до Української Держави;
- визначити результати дій Ради Міністрів України у використанні певних силових методів (митна війна) та дипломатичних діалогів (переговорний процес) з метою досягнення власних планів;
- охарактеризувати підтримку політики гетьманської держави кримським населенням як наслідок діяльності Ради Міністрів України;
- висвітлити остаточні підсумки діяльності гетьманського уряду в об'єднувачому україно-кримському процесі.

Після приходу до влади П. Скоропадський врахував те, що Чорноморський флот уже був українізований Центральною Радою. Знав він й про намагання кримського населення, в тому числі й татар, щодо приєднання півострова до України, а також про лояльність до цієї політичної акції Туреччини. Отже, зі встановленням в Україні Гетьманату починає розроблятися план включення Криму до складу України.

7 травня 1918 р. члени Ради Міністрів з'ясовували питання про кордони Української Держави. Крім того, акцентували увагу на необхідності приєднання кримського півострова. На цьому засіданні виступив й гетьман. Він оповістив присутніх про свої переговори з послом Німеччини та про необхідність відправити йому листа, де підтверджувалися б наміри приєднати Кримський півострів до України. Такі дії П.Скоропадського Радою Міністрів були схвалені [1, б зв.]. Тоді ж було затверджено доручення міністрам підготувати матеріали, в яких був би відображений аналітичний контекст проблеми щодо економічної належності та взаємозв'язку з метою приєднання Кримського півострова до Гетьманату [1, 2].

Уряд Української Держави у своєму повідомленні до барона Мумма (посол Німеччини в Україні) акцентував на тому, що Гетьманат намагається приєднати до України Кримський півострів. Далі члени уряду зауважували, що причини є як стратегічні, так й економічні, і такі дії Української Держави є правомірними. Далі зазначалось, що Україна не посягає на будь-які національні права місцевого кримського населення. В листі також наводилися дані перепису Російської імперії за 1897 р., з якого видно, що у п'яти повітах Таврійської губернії в Криму проживало 556592 особи, з них вважали рідною мовою татарську й турецьку 186081. Від цього показника відраховуються дані про кількість караїмів (5609 осіб) та євреїв (3312 осіб).

В листі наголошувалося, що татарське населення намагалося утворити незалежну Кримську Татарську республіку. Проте його на півострові лише 32 %. Також по інших повітах ці процентні дані ніде не досягають відмітки 33 %.

Уряд Української Держави в цьому поданні прохав посла Мумма зробити відповідне повідомлення своєму Урядові: щоб німецькій армії в Таврійській губернії були дані необхідні вказівки, за якими б не чинилося перешкод для представників української влади при виконанні їхніх службових обов'язків.

У листі підкреслювалося, що Уряд Української Держави не може відмовитися від своїх прав на всю Таврійську губернію, включаючи Кримський півострів, який має увійти до складу України. Повідомляючи посла, Уряд Гетьманату зазначав, що він йтиме назустріч пропозиціям кримського населення отримати політичну автономію, по якій вже розробляється необхідний проект [3, 12–15].

З метою вирішення кримського питання в міністерстві закордонних справ було скликано нараду, на якій були присутні професори: Богаєвський, Кістяківський, Ейхельман, міністр Василенко, колишній генеральний секретар міжнародних справ Шульгин, начальник генштабу Славінський, співробітники МЗС Галіп, Суровцова, Суховерський, Ткаченко та Оренчук. Після обговорення відомостей з місць нарада дійшла згоди про приєднання Криму до України.

Професор Богаєвський вважав, що приєднання Криму до України є необхідним моментом для політико-економічного існування. Оскільки Крим – це стратегічний об'єкт для України у плані домінування у Північному Причорномор'ї. Керченська протока виступає у ролі другого Босфору. З приводу цього вчений зауважив, що Україна без півострова може бути наближена до Росії, а звідси самостійність буде під питанням. Після приєднання півострова до Гетьманату може бути вироблений статус Криму – він буде знаходитись у складі України чи на правах автономії або федерації. Проте одразу висувати федеративний устрій Криму по відношенню до України не є вірним рішенням, бо це буде означати фактичну відмову від півострова [4, 2–6 зв.].

Керуючий міністерством закордонних справ Гетьманату Дмитро Дорошенко 30 травня 1918 р. відправив спеціальне послання до німецького посла Мумма. В ньому наводилися аргументи економічних, політичних та етнографічних взаємин населення Криму з Україною, які не можуть нормально існувати один без одного. Він також зауважив, що у III Універсалі УНР було проголошено входження до складу України північної Таврії без Криму. Однак тоді були зазначені лише найважливіші частини України, а ті терени, на яких українці не переважають, приєднуються пізніше. Тому в цьому Універсалі, як зауважує Д. Дорошенко, не відмічено Холмщину, частину Курської, Воронезької губерній, області Війська Донського та Бессарабію. Тут малося на увазі, що ці території невдовзі будуть приєднані до України. Саме таким чином Уряд УНР вважав і ситуацію з Кримом. Тим паче, що тоді УНР на федеративних засадах була у складі Росії. Тому кордони в цьому Універсалі визначені у досить загальних рисах. Так само і Крим: якщо б його приєднали до України, він автоматично отримував би статус федерації в складі Росії.

Після приходу українських та німецьких військ до Криму необхідно було зробити наступний крок – приєднання півострова

до України. Проте, як вважав український уряд, цей акт повинен відбутися на підставі автономії Криму у складі Гетьманату. Д. Дорошенко не сумнівався, що населення Криму висловиться тільки за приєднання півострова до України [5, 30–30 зв.].

Проте 7 червня із Сімферополя повітовий комісар привіз розпорядження від генерала С. Сулькевича, який наказував своїм службовцям не підтримувати з Гетьманатом жодних зносин [6, 26]. Повітові старости Вільнер і Байдак, які були призначені урядом Гетьманату до Перекопу та Євпаторії, реагуючи на такий крок С. Сулькевича, намагалися відправити шифровану телеграму до Києва, в якій робили запити щодо їхніх наступних дій в Криму. Проте кримські телеграфісти не прийняли її без наказу німецького коменданта. А той порадив Байдаку і Вільнеру відправитися за дозволом до генерала Коша. При цьому німецький комендант показав українським урядовцям розпорядження генерала Коша: «Усім офіцерам, які служать в Україні, залишити свої посади й негайно повернутися до Сімферополя» [7, 26].

8 червня Вільнер і Байдак приїхали в Сімферополь, плануючи зустрітися з генералом С. Сулькевичем. Проте той відмовив їм у аудієнції. Князь Горчаков (товариш міністра внутрішніх справ нового кримського уряду) зауважив, що питання Криму, скоріше за все, буде вирішуватися в Берліні. Й додав, що більшовиків з півострова вибивали виключно німці, без участі місцевих громадських діячів [8, 26 зв.].

В цей період німці вже обрали такий варіант розвитку подій, при якому Крим не тільки не повинен бути включений до складу України, але навіть не має бути поставлений в залежність від Гетьманату [9, 1]. У планах німецького генерала Коша було перетворення Криму на «Другу Ніццу» для Німеччини [10, 16].

2–3 липня на засіданні верховного військового командування та членів кайзерівського уряду імператора Вільгельма II запевнили, що Україна, як і Росія, мають плани щодо приєднання Кримського півострова до свого складу. Генерал С. Сулькевич хотів би керувати країною (Кримом) під німецьким протекторатом [11, 95]. Тому почала поширюватися інформація про анексію Криму кайзерівською імперією як німецької колонії, про організацію татарської держави з німецькою зверхністю тощо [12, 2]. До того ж, німецькі війська, окупувавши Крим, почали виселяти з Севастополя українців та відправляти їх на терени України [13, 3].

У відповідь на такі дії німецького військового командування та голови кримського крайового уряду С. Сулькевича гетьман П. Скоропадський запровадив економічну блокаду Криму. Автором та ініціатором «митної війни» став міністр закордонних справ Д. Дорошенко. На засіданні Ради Міністрів він наполіг організувати цю акцію проти Кримського півострова [14, 301–303].

У своїй постанові від 27 липня 1918 р. Рада Міністрів наділила широкими повноваженням Д. Дорошенка та доручила йому сконцентрувати увагу й посилити контроль за тим, щоб будь-який рух продовольчих товарів – чи то залізничним, чи то морським транспортом – не здійснювався з України у напрямку Кримського півострова [15, 135 зв.].

З початком блокади хліб на півострові почали відпускати за картками [16, 5]. Згодом у Криму стала помітною гостра нестача продовольчих товарів. Місцевий врожай, який неможливо було збути в Україні, почав псуватися. Німці двічі за цей час зверталися до Українського Уряду з проханням поновити товарообіг між Кримом та Гетьманатом. Проте позиція Ради Міністрів була непохитною. Після того, як німецьке командування зрозуміло серйозність українських намірів, воно змінило своє ставлення до українсько-кримського питання на користь Гетьманату. Німеччина визнала за Україною усі права на володіння Кримом. Німці також почали тиснути на С. Сулькевича, вимагаючи розпочати з Україною дипломатичний діалог щодо об'єднання. Той, врешті-решт, капітулював та направив телеграму гетьманському Урядові з проханням розпочати переговорний процес щодо встановлення форми державного кримсько-українського об'єднання [17, 301–303; 104].

Рада Міністрів знала про економічний занепад півострова через митну війну та важке становище місцевого населення, яке не в змозі було реалізувати фрукти та овочі на українському ринку. За вказівкою П. Скоропадського Уряд 18 вересня постановив тимчасово припинити економічну блокаду півострова. А кримський крайовий уряд натомість повинен був прислати своїх представників до Києва з метою проведення переговорів. У рішенні також містилося звернення до міністра закордонних справ України Д. Дорошенка зняти митний огляд вантажів, що прямували на півострів з України. В документі зауважувалося, що українсько-кримські переговори щодо об'єднання повинні

проводитися між міністрами, які мають повноваження вирішального та директивного характеру. Завершальним пунктом урядової постанови було рішення щодо телеграфного повідомлення про тимчасове припинення економічної блокади півострова [18, 62].

23 вересня 1918 року на засіданні Ради Міністрів виконуючий обов'язки прем'єра М. Василенко зачитав телеграму, отриману від голови крайового кримського уряду, де повідомлялося, що з півострова до Києва виїхала делегація для ведення переговорів. На цьому ж засіданні було вирішено відправити С. Сулькевичу телеграму, в якій наголошувалося, що кримська делегація повинна бути наділеною повноваженнями вести переговори не лише з економічних, а й з політичних аспектів проблеми [19, 5 зв.].

Ще до початку економічної блокади деякі кримські організації, після певних намагань П. Скоропадського вплинути на ситуацію в Криму, висловили гетьманові свою підтримку щодо українсько-кримського об'єднання. Насамперед, це губернський з'їзд землевласників та хліборобів Таврії на чолі зі своїм головою Закеровим [20, 738], а також Центральний орган Курултаю висловив бажання приєднати півострів до України у якості автономії [21].

Під час економічної блокади, в кінці серпня Україну підтримав також голова Таврійського союзу борошномелів Г. Каганський. Він заявляв про необхідність економічного кримсько-українського об'єднання [22]. Також деяка місцева кримська преса була на боці такого процесу. Це стосується, зокрема, газети «Утро Юга».

На початку вересня з'їзди власників садів та представники торговельно-промислових установ, банків, бірж, продовольчих й земських управ, кооперативів висловили свою волю щодо припинення тарифної війни та створення митного українсько-кримського союзу. Вони також хотіли бачити власного представника, наділеного правом голосу з економічних питань у міжнародних діалогах з іншими державами. Щоб реалізувати ці плани, вони організували власні делегації для ведення переговорів з Україною [23, 102]. Дехто з кримських міністрів також тяжів до приєднання [24, 5].

В процесі переговорів, які важко, але успішно склалися на користь української делегації, як згадує Д. Дорошенко, ближче до середини жовтня німці дали згоду на передачу Гетьманату Чорноморського флоту з Севастополем. Отже, до України де-факто переходила влада над Кримським півостровом [25, 303].

Після того, як у Києві розпочалися переговори, українське населення Криму почало голосніше заявляти про свої політичні та культурно-освітні уподобання. Зокрема, на початку жовтня у Сімферополі місцева українська громада почала створювати мережу кооперативних структур у сільськогосподарській сфері, у Севастополі була відрита українська школа [26].

Приєднання Криму до України жваво обстоювали представники борошномелів Таврії, чий з'їзд відкрився 16 жовтня 1918 р. На з'їзді гостро критикувалися дії власного кримського уряду на переговорах у столиці України. В унісон цим діям кримські підприємці стали розробляти проект створення на півострові філії Українського банку тощо.

18 жовтня робітничий з'їзд у Сімферополі прийняв постанову про приєднання півострова до складу Української Держави. 21 жовтня про аналогічну позицію заявило зібрання української спільноти Севастополя [27, 119]. А 11 листопада 1918 р. українці Ялти зорганізували Українську крайову раду Криму, завданням якої визначалося поширення освіти, культури тощо.

Проте, коли німецькі війська планували залишити терени України та повернутися на батьківщину, проросійськи налаштоване населення Криму, не звертаючи уваги на українсько-кримські домовленості, досягнуті в Києві, таємно приймає рішення звернутися до генерала А. Денікіна з закликом щодо можливого захоплення ним Кримського півострова [28, 25].

17 листопада 1918 року П. Скоропадський телеграфічно був повідомлений про те, що в Криму до влади прийшов новий уряд, який ставить інші завдання, а саме – відродження єдиної Росії та приєднання до її складу Кримського півострова [29, 52].

Після цього контроль з рук гетьмана П. Скоропадського над Кримом був втрачений. Усі зусилля щодо приєднання Криму до складу України були зведені нанівець.

У зв'язку з призначенням А. Денікіним адмірала Каніна командуючим Чорноморським флотом 2 грудня 1918 року голова Ради Міністрів С. Гербель повідомив представника Добровольчої армії в Києві генерала Ломновського, що Гетьманат витратив на утримання Чорноморського флоту величезні кошти і вважає, що на майбутнє «Чорноморський флот в оперативному відношенні може бути підпорядкований командуючому, призначеному об'єднаним командуванням усіма збройними силами, діючими проти

більшовиків, але в усіх інших відношеннях Чорноморський флот має залишатися в підпорядкуванні морського міністра Української держави» [30, 101].

Викладений вище матеріал дозволяє зробити наступні узагальнюючі висновки:

1. Німецьке військове командування не бажало загострювати відносини з П. Скоропадським, маючи за першочергове завдання вивезення продовольчої та сировинної продукції до Німеччини. Крім того, німецькі та австрійські війська вели активні бойові дії на фронтах Першої світової війни, що зв'язувало їм руки для повноправного панування в Україні. Тому німецьке керівництво погодилося на приєднання Криму до складу Гетьманату.

Позиція С. Сулькевича – голови крайового кримського уряду, повністю залежала від політичних поглядів його протекторів – німецького командування на півострові. Тому після того, як останні відвернулися від нього, голові місцевого уряду довелося піти на підписання не вигідної для нього угоди з Радою Міністрів України.

2. Великий вплив на позицію кримського населення справила економічна блокада. Ті, хто до початку митної війни навіть не хотів й думати про український шлях Криму, вже під час економічних негараздів перетворилися на проукраїнськи налаштованих представників півострова.

Завершальним акордом політики Ради Міністрів було проведення переговорного процесу в Києві з кримською делегацією щодо приєднання півострова до України. Отже, комбінація силових та дипломатичних методів Ради Міністрів, у цілому, призвела до позитивних результатів.

3. Дії Ради Міністрів по забезпеченню українських інтересів у Криму, в тому числі й заходи економічного тиску на півострів, згенерували утворення українських сільськогосподарських товариств кооперативного гатунку, розвиток освітянської та культурної сфери. А також до України почали тяжіти усілякі кримські виробничі та фінансові організації, профспілки тощо.

Татарське населення, переважна більшість російського етносу та німецькі колоністи Криму після введення митної блокади також почали обстоювати проукраїнські позиції.

4. Після низки перепетій українсько-кримського переговорного процесу, наприкінці жовтня було вирішено приєднати Крим

до Гетьманату на правах автономії. Проте скористатися результатами цього успіху Рада Міністрів Української Держави так і не встигла.

Німеччина, яка підтримувала П. Скоропадського та його уряд, зазнала поразки у війні й вивела свої війська з України. На їх місце до Криму прийшли війська Добровольчої армії та Антанти, які вели боротьбу проти більшовиків та плекали мрії щодо відродження єдиної Росії у її дореволюційних кордонах. До її складу планувалося приєднати Україну й Крим.

Проте перемогли більшовики, перетворивши Україну на одну з радянських республік, а Крим у 1921 році – на курортну зону (Кримська Автономна республіка Російської Федерації), про яку так мріяло німецьке військове командування у 1918 році.

¹ *Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВО України).* – Ф. 1064.– Оп. 1.– Спр. 6.

² Там само. – Спр. 8.

³ Там само. – Ф. 3766. – Оп. 1 – Спр. 132.

⁴ Там само.

⁵ Там само.– Спр. 186.

⁶ Там само.

⁷ Там само.

⁸ Там само.

⁹ *Інститут рукописів Центральної наукової бібліотеки Національної академії наук України:* Ф. XI. – Спр. 3318.

¹⁰ *ЦДАВО України.* – Ф.3766. – Оп.1. – Спр. 132.

¹¹ *Сергійчук В. Український Крим.* – К., 2001. – 304 с.

¹² *Інститут рукописів Центральної наукової бібліотеки Національної академії наук України:* Ф. XI. – Спр. 3318.

¹³ Там само.

¹⁴ *Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920):* В 4 Ч. – 2 вид. – Мюнхен, 1969.

¹⁵ *ЦДАВО України.* – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 6.

¹⁶ *ЦДАВО України.* – Ф.1064. – Оп.1. – Спр. 14.

¹⁷ *Дорошенко Д. Назв. праця; Приазовський край.* – 1918. – 12 вересня; *Сергійчук В. Назв. праця.*

¹⁸ *ЦДАВО України.* – Ф.1064. – Оп.1. – Спр. 11.

¹⁹ Там само.

²⁰ *ЦДАВО України.* – Ф.3766. – Оп.1. – Спр. 186.

²¹ Екатеринославский вестник. – 1918. – 7 червня.

²² Утро Юга. – 1918. – 25 серпня.

²³ *Сергійчук В.* **Назв. праця**; Приазовський край. – 1918. – 25 вересня.

²⁴ *ЦДАВО України.* – Ф.1064. – Оп.1. – Спр. 14.

²⁵ *Дорошенко Д.* **Назв. праця.**

²⁶ Возрождение. – 1918. – 11 жовтня.

²⁷ *Сергійчук В.* **Назв. праця.**

²⁸ *Оболенский В.* **Крым при немцах** // Крымский архив. – 1996. – №2.

²⁹ *ЦДАВО України.* – Ф.3766. – Оп.1. – Спр. 132.

³⁰ *ЦДАВО України.* – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 11.